

ASPECTE ALE MODULUI DE PERCEPERE A ARTEI ECLESIALE ICONOGRAFICE

Drd. Vasile-Eugen Suciu

ASPECTS OF THE WAY OF PERCEPTION OF ECLESIASTICAL ICONOGRAPHICAL ART

Abstract: The ecclesial art establishes the icon to be the presence of the sky among people and it is based on the dogma of the Embodiment. The presence of the icon has resided since eternity extend history and is the display of the beauty of Light coming to us. The history of salvation presented iconographically in the location of the cult is alive and existent mostly during the service, indicating victory through suffering, the way taken in order to imitate Christic life which has as finality the Resurrection. In this article we can find some ideas about the symbolism of the ecclesial orthodox iconography and the meaning of the pictorial arts in this domain. The icon represents the truth of revealing God who made His entrance in the human history for accomplishment of the theandric body who finally realise his salvation purpose. The attributes of the holy icons remain in relationship with our liturgical praying where their presence is the confirmation of the possibility of our salvation.

Keywords: Icon, contemplation, ecclesiastic art, church, symbol, cult.

I. Introducere

Creștinul practicant nu intră în biserică niciodată ca turist, ci el revine în locașul Domnului pentru a continua să mediteze, să contemple și să ceară a fi ascultat de fiecare dată, indiferent de starea lui interioară, pentru că el știe că Dumnezeu se bucură atunci când omul pe care l-a creat vine să comunice cu El. Este bucuria părintească absolută. Icoanele au o semnificație specială și chiar dacă aparțin culturii artistice, ele sunt privite ca reprezentări ale altei lumi. Înțelesul dogmatic al unei reprezentări iconice din locașul de cult evidențiază modalitatea de raportare la ea și înlătură orice formă idolatră de a o vedea, astfel ea devine suport văzut al nevăzutului, ceea ce face să ne mutăm privirea de la artă la meditație, la rugăciune.

II. Considerații privind icoana bisericească. Symbolismul teologic și realitatea prezenței divine

Icoana are în Biserică dogma ei. Sinodul ecumenic de la Niceea, ultimul, a adus o definiție a ei și a subliniat rolul concret al prezenței reprezentărilor sacre și sacrale, nu doar în cult, ci și în viața creștinilor. Orice reprezentare iconografică din lăcașul de cult însumează o realitate, o relaționare cu originalul istoric, străbătând veacurile, aflat în filiație de asemănare cu chipul arhetipal¹, prin sfințenie însă, aparținând preeminent lumii de dincolo, apropiind divinul și umanul până la limita hristică. Zugrăvirea chipului lui Iisus Hristos se bazează pe dogma Întrupării.² Se întâlnesc în icoană văzutul cu nevăzutul, catafaticul cu apofaticul³. Acolo unde este prezent Hristos, cadrul este „inundat de lumină”⁴, o lumină din partea lui Dumnezeu, o revelație. Hristos revelează un chip adevărat al omului, așa cum trebuie el să fie în lumea lui Dumnezeu, nelăsându-ne să cădem în acțiuni idolatre⁵.

Trăirea credinței are loc în cadrul cultului, pe lângă viața din afara liturghiei, acolo unde împreună cu slujitorii se află îngerii⁶ și sfinții. Locașul sacru este prin excelență tărâmul haric, locul de întâlnire cu Dumnezeu-Tatăl și Fiul, prin Duhul Sfânt⁷. Evreii, poporul care trebuia să-L primească pe Mântuitorul lumii, aveau o experiență veche în legătură cu „cortul sfânt” și apoi cu Templul din Ierusalim, unde a intrat și a învățat Iisus Hristos (Mt. XXVI, 55), considerat un loc important al lumii din acea vreme, dar și având sensul de „far” al popoului care trebuia să se identifice cu voia divină, devenind „stat teocratic”; de aici se propovăduia Legea, la un nivel al învățaților cărturari, de aceea hula adresată clădirii templului doar era pasibilă celei mai mari pedepse (Mt. XXVI, 61, 65). Însă „Ierusalimul” a ajuns să lapideze tocmai pe cei care le-au adus evreilor cuvântul de la Dumnezeu, lucru criticat de Fiul lui Dumnezeu (Mt. XXIII, 37), Care anunță distrugerea lui pentru neascultare și „orbirea” popoului (Mt. XXIV, 2). Dumnezeu se milostivește și trimite pe Fiul, dându-I chip

¹ P. NELLAS, *Omul-animat îndumnezeit*, trad. de diac. Ioan.I. Ică. Jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2009, p. 71.

² Pr. Petre SEMEN, Pr. Nicolae CHIFĂR, *Icoana, teologie în imagini*, Ed. Corson, Iași, 1999, p. 227.

³ Adrian Matei ALEXANDRESCU, „Icoana în economia mântuirii. Erminia picturii bizantine și arta creștină eclezială”, în *Studii Teologice*, L, nr. 3-4/ 1998, p. 67.

⁴ P. EVDOKIMOV, *Arta icoanei*, trad. de Grigore Moga și Petru Moga, Ed. Meridiane, București, 1993, p. 13.

⁵ P. EVDOKIMOV, *Ortodoxia*, trad. de dr. Irineu Ioan Popa, Arhiepiscop-vicar, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, p. 237.

⁶ În participarea noastră la Sfânta Liturghie, la momentul cântării „Heruvicului”, suntem atenționați că „închipuim cu taină pe Heruvimi”, slujind, coparticipând, lăsând „grija lumească” cotidiană să ne mai frământă (Liturghier, EIBMBOR, București, 1995, p. 138 și 201), acum suntem „icoana liturghiei cerești”, după cum evidențiază P. Evdokimov în *Ortodoxia*, la pag. 244.

⁷ V. LOSSKY, *Vederea lui Dumnezeu*, trad. de Prof. dr. Remus Rus, EIBMBOR, București, 1995, p. 120.

văzut nouă, ca să cuprindă în persoana Sa și umanitatea, o minune fără egal în lume, de acum vorbim în teologie și în întreaga cultură umanistă de un personaj istoric, care poate fi reprezentat, lucru imposibil pentru lumea Vechiului Testament⁸. Icoana ajunge să fie obiect de cult, importantă pentru tot ceea ce reprezintă ea, din punct de vedere artistic, latreutic, dogmatic, adăugându-se „patrimoniului” lăcașului de cult, dar aparținând indispensabil Bisericii, având un cult, nu doar tradițional, ci dogmatic și liturgic.

Cadrul eclesial aduce cerul mai aproape și o bucurie nerostită prin prezența icoanelor, în jurul cărora există o istorie legată de intervenția minunată a lui Dumnezeu; aceste „acheiropoiete” concentrează în ele o altă experiență, diferită de darul iconarului, cea a participării harice împletite cu trăirea interioară, ca un răspuns de dincolo, în care beneficiem de prezența necreată umplând realitatea pentru a rămâne aproape întru rugăciune.

Experiența ecumenică o consemnează și o recunoaște istoric, teoretic, pentru o dublă abordare, a perspectivei harice și a celei participative, prin înțelegere, a prezenței divinității între oameni, ambele aparținând spațiului liturgic⁹. Prezența icoanei în spațiul domestic nu delimitează o trăire duhovnicească de una artistică, sesizată ca o completare mnemotehnică sau cadrând istoric și funcțional, ea devine „abordabilă” oricărui om, cu sau fără cunoștințe teologice sau artistice¹⁰. Frumusețea icoanelor, indiferent cum ar fi ea percepută, este legată de conținutul scripturistic, dar o abordare pertinentă, obiectivă, este necesară atunci când procedăm la a desluși dogmatic valoarea teologică, completând astfel modul de raportare la experiența vieții bisericești. Ea face parte din viața creștinilor practicantți, chiar dacă nu se exprimă întotdeauna, în preajma lor, o activare a atitudinii de rugăciune și de cunoaștere clară a mereu-prezenței lumii spirituale în mijlocul nostru.¹¹ Prin icoană sesizăm un aspect important al „prezenței tainei”, teologia icoanei aflată în altă direcție decât arta contemporană, emitentă de emoții, nu de trăiri ale „coborârii transcendentului”¹². Trăim într-un spațiu înnoit, pregătitor pentru un altul nou, de lumină dumnezeiască devenită „matricea” de sens al vieții, care identifică ceea ce reprezintă lumea cu Dumnezeu¹³, înțelegere care nu este doar

⁸ Sf. IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, trad. de Pr. D. Fecioru, ed. a III-a, Ed. Scripta, București, 1993, p. 177.

⁹ Prof. Evangelos D. THEODOROU, „Estetica teologică a icoanelor și importanța lor ecumenică”, trad. de Livia Dinu, în *Studii Teologice*, L, nr. 3-4/ 1998, pp. 127-128.

¹⁰ Arh. Drd. Mihaela PALADE, „Despre o posibilă Teologie a artei”, în *Studii Teologice*, LIII, nr. 1-2/ 2001, p. 203.

¹¹ Michel QUENOT, *Icoana, fereastră spre absolut*, trad. de Pr. Dr. Vasile Răducă, ed. Enciclopedică, București, 1993, p. 63: „Icoana ne interpelează, dar nu ne vorbește, cu adevărat, decât din momentul în care întoarcem spatele împărăției trupului, pentru a primi Duhul Sfânt, care, numai El, poate să ne umple de o bucurie desăvârșită”.

¹² P. EVDOKIMOV, *Ortodoxia*, p. 242.

¹³ P. EVDOKIMOV, *Arta icoanei*, pp. 12-13.

contemplativă, ci activă, liberă, ajutată de har, din interior, primitoare de teofanie¹⁴. Creația, prin om, poate accede spre Dumnezeu prin puterea sa creatoare, prin sfințenia vieții contopite cu harul, cu adevărul și cu curajul de a mărturisi practic credința adevărată; de aceea antropologia creștină îl așează pe om în angrenajul actului liturgic doxologic, alături de lumea îngerească, aducându-și misiunea, vocația, la sensul dintru început.¹⁵

Biserica primară a valorificat o simbolistică a misterului prezenței Fiului lui Dumnezeu în lume¹⁶, raportând ca început al mântuirii atât partea învățătoarească, cât și pe cea jertfelnică, care vor rămâne prime reprezentări iconografice în creștinism: Mielul¹⁷ Păstorul, crucea, strugurele, peștele¹⁸. Duhul Sfânt este Izvor de har, cuprinzând lumea și eliberând energiile dumnezeiești peste oameni, de la creație, până la Cincizecime, continuând a se face cunoscut în Biserică, unde epiclezele își află degrabă răspunsul, de aceea reprezentarea este legată de zbor, de vigoarea și direcția înspre țaria cerească, prin reprezentări zoomorfice¹⁹: porumbelul, păunul. Potirul în care se află Hristos, zugrăvit ca izvor al viței pornite din coasta Sa, arată începutul unei etape a istoriei care se schimbă după Învierea Sa, prevestind veșnicia, și se împlinește după Cincizecime²⁰, moment al începutului Bisericii, având legitimitate „de sus” și toate mijloacele de manifestare harice, pentru cunoașterea, prin cuvânt și fapte, a unei direcții pregătite pentru creație, cea a ascultării libere, din conștiință, a răspândirii unei morale deosebite de toate celelalte și a trăirii exemplare, pregătind veșnicia de pe acum, din această viață²¹.

Creștinismul a format și dezvoltat o teologie pentru locul și rolul icoanei²², începând cu reprezentarea Fiului, ipostas cu divinitate și umanitate, adică exprimând și ceea ce nu se vede, de aceea aprecierea, cunoașterea relațională

¹⁴ P. EVDOKIMOV, *Arta icoanei*, p. 19.

¹⁵ P. EVDOKIMOV, *Arta icoanei*, p. 21.

¹⁶ Pr. Asist. Dr. Nicolae V. DURĂ, „Teologia icoanelor în lumina tradiției dogmatice și canonice ortodoxe”, în *Ortodoxia*, XXXIV, nr. 1/1982, p. 63.

¹⁷ Prin canonul 82 al Sinodului VI (691) s-a stabilit ca reprezentarea lui Iisus Hristos să aibă figura omenească, pentru a ne aminti de viața petrecută în trup. Din *Pidalion*, București, 1992, p. 293.

¹⁸ P. EVDOKIMOV, *Ortodoxia*, p. 243, unde situează simbolurile în legătură cu mântuirea, pentru evidențierea mesajului evanghelic, sesizând trei dintre ele: apa (Noe, Moise, Iona, ancora), pâinea și vinul (spicele, vița-de-vie) și chipurile (David, Lazăr, Păstorul).

¹⁹ Pr. Dr. Lect. Nicu BREDA, „Istoria teologică a icoanei în primele secole”, în *Teologia*, XI, nr. 1/2007, pp. 225-227.

²⁰ Nikos MATSOUKAS, *Introducere în gnoseologia teologică*, trad. de Marinela Popa, Ed. Bizantină, București, 1997, p. 114.

²¹ N. MATSOUKAS, *Introducere în gnoseologia teologică*, p. 116.

²² Pr. Prof. Dr. D. Gh. POPESCU, *Teologie și cultură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. 57: „Dacă Biserica venerază icoanele, aceasta se datorează tocmai faptului că în Hristos, Dumnezeu care s-a făcut om, ca omul să se îndumnezeiască, omul, suflet și trup, poate fi sfințit prin puterea Duhului Sfânt. Sfințirea și transfigurarea omului în Hristos, prin Duhul Sfânt, constituie cheia de boltă a spiritualității răsăritene.”

a noastră în direcția divinității lui Iisus Hristos se poate face cu ajutorul Duhului Sfânt²³. Partea umană a lui Hristos, în iconografie, nu are o evidențiere separată, iar între cele două naturi, divină și umană, nu putem vorbi de simetrisim²⁴. Pentru Biserica Ortodoxă, există un mod aparte de a se exprima prin icoană, doar ea își poate concepe această artă în conformitate cu doctrina creștină, textul biblic și canoanele sinoadelor²⁵. „Contemplarea simbolică” într-o înțelegerea nevăzutului²⁶ are legătură cu rugăciunea personală, doar în cadrul cultului, aici referindu-ne la direcția cultică și harică, dar știm că există celelalte trei funcții ale icoanei, legate de aspecte pedagogico-estetice, icoana având frumusețea și „capacitatea” de a transmite adevăruri de credință; ele trebuie explicate pentru a putea realiza rolul ei, ca relația ei cu omul, existența ei în istorie, să fie cât mai evidentă și accesibilă²⁷. Hristos în icoană reprezintă asemănarea ipostatică, expusă în formă umană, cu chip uman²⁸. El a intrat în istorie, venind din veșnicie, dar poate fi reprezentat, nu mai poate fi reclamat ca idol, așa cum unii creștini îndrăznesc a crede, pentru că avem o legătură ontologică, firească și recunoscută în timp cu Persoana Sa²⁹.

III. Icoana și cultul. Ritmul liturgic și destinul latreutic al icoanei

Importanța icoanei, ca spațiu de deschidere spre Dumnezeu, asemeni „ferestre”, trebuie văzută contextual, adică legată de cuvântul Evangheliei, în acest cadru al slujbei, în special al Sfintei Liturghii³⁰. Deși icoanele sunt prezente

²³ Vladimir LOSSKY, *A l'image et à la ressemblance de Dieu*, Editions du Cerf, Paris, 2006, p. 134.

²⁴ J. MEYENDORFF, *Initiation à la Théologie byzantine*, Les Editions du Cerf, Paris, 2010, p. 207. Este o referire la naturile ipostatice ale lui Hristos întrupat, cea mântuitoare și cea colaboratoare, ascultătoare, idee prezentă și în lucrarea aceluiași autor, *Teologia bizantină*, trad. de pr. prof. univ. dr. Alexandru I. Stan, Ed. Nemira, București, 2013, p. 227. În iconografie aceste aspecte dogmatice trebuie respectate, de aceea o reprezentare a fizicului prin divin este greu de realizat, depinzând de darul pictorului, o imagine clară „fidelă” nu are teoretizare, pentru că se caută a se exprima un simbol a ceva real, o prezență morală, nu o amintire a chipului.

²⁵ Pr. Stéphane BIGHAM, *Icoana în tradiția ortodoxă*, trad. de Diana Preda și Cornel Apostol, Ed. Theosis, Oradea, 2016, p. 71.

²⁶ Adrian Matei ALEXANDRESCU, „Icoana în iconomia mântuirii. Erminia picturii bizantine și arta creștină eclesială”, în *Studii Teologice*, L, nr.3-4/ 1998, p. 65, făcând referire la Sf. Maxim Mărturisitorul.

²⁷ Pr. Asist. Dr. Nicolae V. DURĂ, „Teologia icoanelor în lumina tradiției dogmatice și canonice ortodoxe”, în *Ortodoxia*, XXXIV, nr. 1/ 1982, p. 63.

²⁸ Pr. Prof. N. C. BUZESCU, „Sensul icoanei în concepția lui Paul Evdokimov”, în *Ortodoxia*, XXXIV, nr. 1/ 1982, p. 126.

²⁹ Pr. P. SEMEN, Pr. N. CHIFĂR, *Icoana, teologie în imagini*, p. 229: „O icoană nu este de o ființă cu prototipul ei, căci Dumnezeirea nevăzută nu este circumscrisă. Hristos poate fi reprezentat în icoană după întrupare pentru că umanitatea Sa rămâne permanent vizibilă chiar și după îndumnezeire.”

³⁰ M. QUENOT, *Icoana*, p. 109: „Icoana sfințește locul unde ea se află și creează în credincios sentimentul unei prezențe divine tangibile. Ea este realmente o întâlnire, pentru că a te ruga în fața icoanei lui Hristos, înseamnă a te ruga, de fapt, în fața Lui. După cum, în Euharistie forma pâinii

acolo, în biserică, nu la toate celelalte rugăciuni în comun există o participare activă în relația cu acestea. Liturghia ne face receptivi la prezența icoanei, prin închinare, cuvântul viu ne apare mai aproape la lecturarea din prima parte a slujbei, după ce L-am văzut pe Hristos ieșind la propovăduire, prin Vohod, urmându-L real de acum în cadrul Împărăției³¹. Evanghelia ni-L arată pe Hristos, hristofania, ca act, având în spate întreaga lucrare a profeților inspirați de Sfântul Duh, care acum se revelează prin Fiul lui Dumnezeu, într-o acțiune sacramentală, prin Duhul, după Cincizecime³². Dar ceea ce vedem în icoane ne arată „ipostaza” celor două naturi, pe cineva transfigurat pentru a ne schimba pe noi. Numeroasele icoane hristice au ceva care exprimă „asemănarea” dată de o prezență sfințitoare a ceea ce ele reprezintă³³, ceea ce învață Biserica, adică realitatea de dincolo identificată într-o prezență care are un nume pictat—Logosul. Cum a fost văzut chipul Său zugrăvit în primele secole, cum îl vedem azi, cum va fi el înțeles în viitor? Acest aspect ne face să ne gândim la păstrarea fidelității față de dogma Bisericii, la relația ideală cu icoana a celor care aparțin Bisericii, rămași în duhul rugăciunii, și care văd mereu pe același Hristos, Mântuitor, întrupat, gata de jertfă, pentru că numai trecând prin moarte putem învia, fiind în așteptarea eshatonului, aflați în iubire frățescă unii cu alții. Dogmele nu se schimbă. Biserica va păstra vie tradiția teologică a artei sacre, veghind și conducând „viața iconografică”, lăsând pe Duhul Sfânt să ne călăuzească privirea, inima și gândul.

Există o libertate a exprimării iconografice³⁴, la fel cum putem vedea un mod de a picta „șablonic”, dar peste acestea se ridică harul autorului care rămâne „mut” pentru calitatea ultimei tușe, recunoscând influența discretă a unei prezențe harice, exprimată prin culoare și viață, făcându-ne să presimțim o fericire aparte, venită din înaltul celest³⁵. Imaginația creatorului de opere religioase nu înseamnă libertate fără canoane, el lucrând cu prototipuri, dar amprenta vizionară poate dezvălui o trăire personală, în cadrul convențional necesar, de aceea s-au format ucenici de școli de pictură sau ai unor imnografi consacrați. Desigur că trăirile unor experimentați zugravi au dat naștere la expoziții iconografice pline de lumină, care răsărea din viața austeră impusă de misiunea lor și emitea ceva „de dincolo de simțurile trupești”, oglindind și vinului nu este Hristos, ci locul prezenței Sale reale, la fel icoana nu este Hristos, ci locul prezenței Sale duhovnicești.”

³¹ P. EVDOKIMOV, *Rugăciunea în Biserica de Răsărit*, trad. de Carmen Bolocan, Ed. Polirom, Iași, 1996, p. 165.

³² P. EVDOKIMOV, *Arta icoanei*, p. 178. Autorul prezintă importanța Duhului Sfânt pentru Vechiul Testament, considerat „preliminară” Cincizecime pentru întâlnirea cu Fecioara Maria,

³³ P. EVDOKIMOV, *Arta icoanei*, p. 182.

³⁴ Autorul rus se referă la aspectul următor: „libertatea de a compune orice figură în independența sa dă o suplețe minunată iconografului ca să subordoneze totul, centrului compoziției”, așa cum se exprimă în cartea Ortodoxia, la pag. 247.

³⁵ P. EVDOKIMOV, *Arta icoanei*, p. 186.

metamorfozarea, ca stare ce ține de trăire interioară, mai mult decât de pregătirea și talentul avut³⁶. Rezultatul este o imagine concretă artistică, dar semnând celestul, cu „smerenia” revelată a „coborârii”.

Exprimarea teologică a unei opere picturale devine un mod deosebit și paradoxal, pentru că ne face părtașii unei vederi a ceea ce este ușor de recunoscut, dar de neexprimat³⁷, pentru o rațiune „limitată” atât timp cât nu devenim lucrători cu harul, adică numai darul lui Dumnezeu ne lasă să ne bucurăm de prezența prin reprezentare a negrăitului.

Cadrul eclesial confirmă producerea succesivă a artei pe mai multe planuri, rezultând o sferă ideală, prin cuvânt și muzică, lumină și icoane, adăugate slujbelor³⁸, înmiresmată de aburul de duh întrezărit în lumina pâlpâietoare a candelor înălțate până deasupra de aura sfinților, arătându-i împreună-rugători cu noi într-o litanie prelungă.

Existența statuilor, în bisericile romano-catolicilor, uneori chiar alături de icoane, arată un alt fel de prezență a dogmei în cadrul cultului. Dar „numai cu ajutorul teologiei prezenței dumnezeiești putem degaja ceea ce este esențial în icoană și tocmai pe această temă Apusul părăsește Răsăritul”³⁹, un fapt care indică o insuficiență a intimității în contemplare, limitând spațial și oprind credinciosul să meargă mai departe, prin „fereastră”, așa cum se întâmplă cu icoanele; mai mult, sesizăm o „contemporaneizare” a artei eclesiale, cu personaje, îngeri, madone, scene ale Nativității, rupte de canoanele cu care ne-am obișnuit. Asistăm la stări care exprimă faptul că va urma ceva nou, că ceea ce vedem ne face mai „curioși” la o modernitate intrată subtil și în sfera eclesială, dar care va deveni curând demodată, conducând la „micșorarea sufletului uman”⁴⁰.

Asupra icoanei celebre a lui Andrei Rubliov, de la 1425, Paul Evdokimov alocă un spațiu în cercetările sale, în *Arta icoanei*⁴¹, *Ortodoxia* și în alte studii⁴², permițându-și să teoretizeze această operă unică în reprezentare, prin enumerarea a trei planuri suprapuse, în care se „istorisește” partea textului biblic, întâi, „iconomia divină”, în al doilea plan, încheind cu ceea ce exprimă „transcendentul”, care este sugerat⁴³, desigur cu expunerile de rigoare, menite să

³⁶ P. EVDOKIMOV, *Arta icoanei*, p. 200.

³⁷ Marie-José MANDZAIN, *Imagine, icoană, iconomie*, trad. de Măriuca și Adrian Alexandrescu, Ed. Sophia, București, 2009, p. 121: „Icoana pune în relație văzutul și nevăzutul fără a face concesii realismului, dar și fără a disprețui materia. Se va deschide astfel, grație revelației, reflecția asupra sensului abstracțiunii sale, iar iconomia va fi devenit operatorul major al acestei relații *abstracte* care caracterizează asemănarea formală și intențională a icoanei cu modelul său.”

³⁸ Pavel FLORENSKY, *Iconostasul*, trad. Boris Buzilă, Anastasia, București, 2009, p. 54.

³⁹ P. EVDOKIMOV, *Ortodoxia*, p. 238.

⁴⁰ P. EVDOKIMOV, *Ortodoxia*, p. 252.

⁴¹ P. EVDOKIMOV, *Arta icoanei*, pp. 207-218.

⁴² P. EVDOKIMOV, „Explanation of Rublyov's ikon of the Trinity”, in *Russia and the Church*, nr. 3/ 1965, pp.1-3.

⁴³ P. EVDOKIMOV, *Ortodoxia*, p. 254.

valorifice ceea ce teologic însumează o reală lecție de iconografie, de artă sacră. Reprezentarea acestei cunoscute icoane rămâne probabil cea mai potrivită pentru a indica taina Sfintei Treimi⁴⁴, pictorul rus dând astfel o interpretare „în lumină”, în ritmul mișcării treimice⁴⁵, efect al rugăciunii, după tradiția pe care o respectă iconarii înaintea realizării unei lucrări.

IV. Concluzii

Frumusețea icoanei este expusă, pentru a vedea lumina slavei, oamenilor, astfel ei nu rămân insensibili în fața ei, relaționează într-un răspuns al dimensiunii slujirii⁴⁶, ceea ce asigură anticiparea de acum a tainei, prin participare liturgică⁴⁷. Dacă aspectul acesta al prezenței active a credincioșilor este important pentru înțelegerea a ceea ce reprezintă icoana pentru spiritualitatea ortodoxă, putem spune că importantă este și aprecierea la un nivel de cunoaștere a consecințelor întregii lupte duse de-a lungul veacurilor pentru ca icoana să rămână în dimensiunea cultică o prezență aducătoare de pace, de regăsire, precum și bucuria întâlnirii omului cu Dumnezeu. Chiar dacă altarul are alocat spațiul din spatele catapetesmei, icoanele de aici ne trimit semnalul că dincolo stă Hristos, același Mântuitor arătându-ne calea, rupând distanța dintre El și noi, apropiindu-ne spre împăcare⁴⁸. Astfel reprezentarea iconică, când semn, când simbol⁴⁹, aduce în istorie prezența unei realități, exprimând recunoașterea că Dumnezeu a coborât la noi, făcându-se sălaș pentru omenire, prin Fiul, în modul cel mai potrivit, rânduit de Dumnezeu⁵⁰.

⁴⁴ Pr. Prof. B. BOBRINSKOY, *Taina Preasfintei Treimi*, trad. de Măriuca și Adrian Alexandrescu, EIBMBOR, București, 2005, p. 25 ș. u.

⁴⁵ P. EVDOKIMOV, *Arta icoanei*, p. 209.

⁴⁶ Michel QUENOT, *Icoana, fereastră spre absolut*, trad. de Pr. Vasile Răducă, Ed. Enciclopedică, București, 1993, p. 34.

⁴⁷ P. EVDOKIMOV, *Arta icoanei*, p. 37.

⁴⁸ Leonid USPENSKY, Vladimir LOSSKY, *Călăuziri în lumea icoanei*, trad. de Anca Popescu, Ed. Sophia, București, 2003, p. 40.

⁴⁹ P. EVDOKIMOV, *Cunoașterea lui Dumnezeu în tradiția răsăriteană*, trad. de Pr. V. Răducă, Ed. Humanitas, București, 2013, p. 141.

⁵⁰ Prof. N. CHIȚESCU, Pr. Prof. I. TODORAN, Pr. Prof. I. PETREUȚĂ, *Teologia Dogmatică și Simbolică*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2010, p. 147.